

Otomar
Dvořák

Josef Pepson
Snětivý

KRAJINOU ALBRECHTA Z VALDŠTEJNA

Na cestách s vévodou frýdlantským

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

**KRAJINOU
ALBRECHTA
Z VALDŠTEJNA**

Na cestách s vévodou frýdlantským

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

**KRAJINOU
ALBRECHTA
Z VALDŠTEJNA**

Na cestách s vévodou frýdlantským

Autoři děkují s ohledem na jednotlivá místa těmto osobnostem a institucím:

Heřmanice: Miloš Innert, starosta obce Heřmanice; Soňa Frisová, správkyňe kostela sv. Máří Magdalény v Heřmanicích

Olomouc: Tomáš Kryl, průvodce, moderátor a popularizátor historie

Český Dub: Mgr. Helena Gollová, ředitelka a kurátorka sbírek Podještědského muzea; Tomáš Hess, hlavní průvodce Podještědského muzea a městský kronikář

Valdice: vrchní rada plk. Mgr. Jiří Mach, ředitel Věznice Valdice; rada plk. Mgr. Pavel Stindl, 1. zástupce ředitele Věznice Valdice; Ing. Eva Francová, vedoucí sekretariátu ředitele, tisková mluvčí Věznice Valdice

Frýdlant: Radka Wittmayerová, Městská knihovna Frýdlant

Praha, Valdštejnský palác: Petra Psottová, Senát Parlamentu České republiky

Praha, Strahovský klášter: Evermod Gejza Šidlovský, O. Praem., Královská kanonie premonstrátů na Strahově; Miroslava Bukvicová

Cheb: Jan Bittl, kurátor Muzea Cheb; PhDr. Iva Votroubková, etnografka Muzea Cheb; Mgr. Hana Tužarská, Městská knihovna v Chebu

Srbice: Petr Toupal, místostarosta obce Srbice

Plzeň: Mgr. Daniel Metlička, odborný archivář Archivu města Plzně;

Mgr. Michal Chmelenský, kurátor sbírek a vedoucí národopisného oddělení

Národopisného muzea Plzeňska; Mgr. Adéla Šmausová, edukátorka v kultuře,

Národopisné muzeum Plzeňska; Mgr. Daniel Bechný, ředitel Studijní a vědecké

knihovny Plzeňského kraje; Mgr. Vlasta Kapsová, vedoucí oddělení zahraničních knihoven Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje

Fotografie v interiérech Věznice Valdice byly pořízeny se souhlasem vedení Věznice Valdice.

Fotografie na přední straně obálky: kostel sv. Tří králů a kaple sv. Anny v Mnichově Hradišti

Fotografie na zadní straně obálky: Pohled na Mohelnici nad Jizerou přes zříceninu záměčku Zásadka

Copyright © Otomar Dvořák, www.otomar-knihy.webnode.cz, 2022

Copyright © Josef Pepson Snětivý, www.pepson.cz, 2022

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2022

Photographs © Josef Pepson Snětivý; archiv Podještědského muzea, 2022

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2022

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2022

ISBN 978-80-7475-406-7

POZNEJME SPOLEČNĚ DALŠÍ Z MNOHA TVÁŘÍ ČESKÉ A MORAVSKÉ KRAJINY!

V létě 2019 jsme poprvé v týmu „Pepson a Otomar“ vyrazili na cestu s přesně vytyčeným cílem: sledovat, jak se do tváře naší země otiskl vliv významných osobností. Uvědomili jsme si, že knížata, králové, šlechtici, vojevůdci či představitelé církve se velmi výrazně podepsali na její podobě, že do krajiny vetknuli něco ze svých snů, tužeb a cílů. Zanechali někde výrazné, jinde sotva znatelné stopy, po nichž lze kráčet ještě dnes. Je to dobrodružná cesta. Když prozkoumáte několik takových stop, najednou si uvědomíte, že je to jakési písmo, jímž je zapsán příběh oněch osobností. Ten příběh můžeme znovu vyprávět putováním po místech, která dotyčné nějak poznamenala, na nichž došlo k osudovým změnám v jejich životě nebo myšlení, která přestavěli či nově zbudovali s cílem vytvořit něco pro budoucnost...

Od zmíněného okamžiku jsme prošli bájnou *Krajinou prvních Přemyslovců* i velkolepou *Krajinou Karla IV.* Tentokrát jsme si vybrali postavu, kterou si většina čtenářů nespojuje se stavební činností, spíše ji vnímá jako ctižádostivého spekulanta a profesionálního válečníka, jehož přílišné ambice přivedly k neblahému konci. Je to vévoda a generalissimus Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna.

Rozhodli jsme se sledovat jeho dramatický život z nečekaného úhlu: navštívit postupně všechna místa, která ho poznamenala nebo která naopak svým přičiněním poznamenal on sám. Brzy jsme pochopili, že všechna města, zámky a panství, jež hrála nějakou roli v jeho pozemské pouti, se nám do jediné knihy nevejdou, že budeme muset udělat výběr. Snažili jsme se tedy popsat jen nejdůležitější body vévodova osudu. A jako už tradičně jsme si rozdělili úkoly. Otomar se zaměřil na historii měst, hradů a různých oblastí a jejich začlenění do Valdštejnova životopisu. Pepson zkoumal jednotlivá místa s fotoaparátem v ruce a snažil se zjistit zajímavosti z pramenů, od místních kronikářů, muzejníků či jiných osob, aby

mohl vyprávění doplnit o další souvislosti a pozoruhodné objekty v okolí; ty třeba přímo nesouvisí s Valdštejnem, ale bylo by škoda je opominout.

Doufáme, že vás tato knížka zvlíbí na další netradiční putování, a že vám, milí čtenáři, stejně jako se to stalo nám, přinese spoustu překvapivých objevů.

Přejeme vám šťastnou cestu!

Otomar Dvořák
Josef Pepson Snětivý

1.

Počátek rodu se čtyřmi lvy v erbu (Valdštejn)

U drobného a hravého pramene řeky by člověka ani nenapadlo, jak mohutný a nebezpečný veletok z něj může vzniknout. Také charismatický muž, jehož se mnozí báli a jiní obdivovali, první manažer moderního typu a dravý podnikatel, který si z války udělal výnosný podnik, vzešel z velice nenápadné a na šlechtické poměry chudé rodiny. Nic nenasvědčovalo tomu, jak závatná kariéra mu kyne. Měl však v sobě úpornou sílu vůle, která ho hnala vzhůru; věřil, že hvězdy mu ve chvíli zrození daly do vínku mimořádný osud, a horoskop, vypracovaný proslulým astronomem Johannem Keplerem, se pro něj stal životní osnovou, jíž se důsledně řídil.

Valdštejn... Kde jinde začít naše putování po stopách kontroverzního vojevůdce než právě na stejnojmenném hradě? Romantická zřícenina, později částečně upravená na zámek a poutní místo, se tyčí na pískovcových pilířích hruboskalského hřebene nedaleko Turnova, v samém srdci Českého ráje. Není divu, že se tady rád zastavoval Karel Hynek Mácha; dokonce se tvrdí, že stál modelem pro obraz sv. Jana Křtitele, který býval v hradní kapli. Většina architektonických prvků, které dnes na Valdštejně obdivujeme, je ovšem pozdějšího data. Pochází z dob, kdy byl přebudováván na zámek, včetně pozoruhodného mostu přes skalní průrvu, osazeného barokními sochami. Původní hrad měl mnohem prostší podobu; šlo o raně gotickou skalní pevnost s hranolovou obrannou věží.

Netuším, jestli měl Albrecht z Valdštejna k rodovému hradu srdeční vztah. Nejspíš ne, byl pragmatik a nepotrpěl si na nostalgii po věcech, které už dávno pominuly. Toto sídlo však později zahrnul do svého panství.

Zřícenina hradu Valdštejna (kresba z 19. století)

Hrad Valdštejn vznikl někdy mezi lety 1260 a 1280 (jednoznačný záznam se nezachoval). Nechal ho postavit Jaroslav z Hruštic, pocházející ze starobylého rodu Markvarticů. Jaroslav se tehdy stal purkrabím na královském saském hradě Königsteinu, a toto postavení bylo zřejmě natolik výnosné, že si mohl dovolit financovat stavbu vlastního sídla. Nazval je německy, jak bylo tenkrát v módě, Waldenstein, což znamená Lesní kámen. Název přesně vystihoval podobu a umístění hradu. Obtížně přístupné místo přispívalo k jeho nedobytnosti.

Proslulým se stal syn zakladatele hradu Zdeněk z Valdštejna, zakladatel rodu pánů z Valdštejna. Podle rodové pověsti přivedl na křížové tažení krále Přemysla Otakara II. proti pohanským Prusům čtyřicet synů! Za odměnu mu král dopřál polepšení erbu; místo dosavadního jednoocasého lva, kterého

Erb rodu Valdštejnů

měl společného s ostatními Markvartici, mohl od té chvíle používat rovnou čtyři lvy, zlaté a modré, stojící proti sobě na opačně zbarvených polích.

Navzdory hrdinné pověsti a honosnému erbů se rod Valdštejnů nikdy nedokázal prosadit v úřadech, na válečném poli nebo v panovníckých službách. Patrně to bylo dáno slabým hospodářským zázemím. Valdštejnové se neustále potýkali s nedostatkem prostředků, patřili mezi chudou šlechtu. Důvodem tohoto nemilého stavu byl především obrovský rozrod. Těch 24 synů nebude patrně zase tak velká nadsázka. Valdštejnů bylo nakonec tolik, že když se podělili o rodový majetek, zůstala mnohým z nich jen venkovská tvrz, podobající se spíše selskému statku. Kvůli finanční tísně dokonce poměrně brzy přišli o svou rodovou kolébku – o hrad Valdštejn. Někdy kolem roku 1382 ho Jindřich z Valdštejna prodal pánům z Vartenberka.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti [Valdštejn]

Na hrad Valdštejn cestujeme nejen proto, že dal jméno našemu rodu, ale také s ohledem na skutečnost, že se do jeho držení v roce 1621 vrátil – a přímo do Albrechtových rukou.

Jsme-li motoristé, zanechme svá čtyři kola na parkovišti u Turnova – Pelešan a vydejme se cestou, která stoupá ku hradu. Provází nás zdejší typická scenérie: bukový les jen s ostrůvkovitým travním porostem, a naopak se všudypřítomnou vrstvou spadáných listů. Nejkratší trasa vede po zelené turistické značce; kousek před Valdštejnem máme po pravé ruce výše položenou kapličku Božího hrobu a hned za ní skalní věže Strážce a Maršál.

Ocitáme se pod mostem – a když se dostaneme na jeho úroveň, spatřujeme doslova galerii pod širým nebem. Světičky (Ludmila) a světci (Václav, Jan Nepomucký, Vojtěch, Josef, Vít, Ivan a Prokop) jsou důkazem nového života, který hradnímu areálu vdechli

poutníci. A to opět za Valdštejnů (Albrechtovi příbuzní ho podrželi i po jeho neblahém konci).

Ač by člověk čekal, že k rodové kolébce budou mít uctivý vztah, Maxmilián z Valdštejna a jeho následovníci areál po dlouhá desetiletí „poctivě“ zanedbávali. Zato vyšehradskému varhaníkovi a hudebnímu skladateli Václavu Karlu Holanu Rovenskému se na Valdštejně líbilo, jinak by se tu jako poustevník neusadil. Od konce 17. století sem za ním začali směřovat zmiňovaní poutníci. Právě to podnítilo výstavbu ob-

loukového mostu na přední nádvoří, ozdobeného sochami českých svatých (jejich tvůrce mi není znám, nejedná se však o Holana, kterému autorství přisuzovalo lidové podání).

Nový vstup do hradu je tedy barokní, brána pozdější – empírová; přidána byla až v roce 1836. Na místě Holanovy poustevny pak nacházíme kapličku svatého Jana Křtitele. Skrývá obraz tohoto světce, namalovaný Františkem Maškem a později restaurovaný mj. Antonínem Machkem. Tvrdí se, že jde o jediný portrét Karla Hynka Máchy; Mašek (psán též Franz Maschek) ho namaloval rok po Máchově smrti. Lori Šomková, básníková milenka a matka jeho dítěte, ovšem kategoricky popřela, že by její nastávající takhle vypadal – a souhlasili s ní i jiní, jak se dočítáme v *Nedělní zábavné a poučné příloze Národních listů* k číslu 329, která vyšla 29. listopadu 1908. Kromě toho existují další potenciální zobrazení Máchovy podoby. Jedno z nich se nachází v kapli svatého Jana Nepomuckého v Miletínských lázních. Básníkovu podobu – jak tvrdil jeho současník Josef Petera Třebihošťský a jak píše kolega

Údajný portrét Karla Hynka Máchy v kapli sv. Jana Křtitele

Otomar v naší společné knize *Skrytá krása Čech* – zachycuje tvář sochy svatého Jana Nepomuckého.

Aby Johánků z Pomuku nebylo náhodou málo, má tento světec kapli i na Valdštejně – ve střední části. Postavena byla v roce 1772 a někdy je označována jako kostel (a na informační tabuli dokonce jako chrám, což je vzhledem k její velikosti úsměvné). Ještě před ní nás zaujme Klasicistní dům, malebně umístěný na skále. Všímáme si pamětní desky na jeho fasádě, která upomíná na časté pobyty hudebního

Aehrentalský erb u Klasicistního domu

skladatele Josefa Bohuslava Foerster na Valdštejně, i dalšího kamenného mostu. Ten je kratší, takže se na něj vešly jen svatá Markéta a Otýlie (místo níž jiné prameny uvádějí svatou Scholastiku). Naopak za kaplí se rozkládají už jen rozvaliny či romantické „dotatky“ – Zadní hrad s konírny a s Hradním palácem.

Roku 1821 Valdštejn kupuje Jan Lexa z Aehrenthalu (aehrentalský erb je umístěn na plácku nedaleko Klasicistního domu). Janův syn Alois nechal zřídit kamenné schodiště mezi druhým a třetím nádvořím a zvýšenému zájmu hostů vyšel vstříc přestavbou přílehlého hostince na hotýlek. Na konci 19. století byl pak na třetím nádvoří z podnětu turnovského malíře Jana Prouška přistavěn pseudogotický palác (onen Hradní, který jsem zmínil v předchozím odstavci). Proušek palác vybavil historizujícím nábytkem a malbami erbů těch, kteří Valdštejn drželi. Tak praví jedna verze. Podle autorů encyklopedie *Umělecké památky Čech* palác vznikl už mezi léty 1830 a 1840 a vyzdobili ho malíři J. Broušek a K. Zapp. Tentokrát si dovoluji nesouhlasit s věhlasnými odborníci

ky a domnívám se, že pravdu má první zdroj, přinejmenším co se výzdoby týká. Velcí lokální patrioti akademický malíř Jan Prousek (nikoli Brousek) a profesor Karel Zapp totiž (nejen) na Turnovsku zanechali výraznou stopu na přelomu 19. a 20. století. A připadalo by mi zvláštní, kdyby nejprve vznikla romantická stavba, a až po několika dekádách by ji Aehrenthalové nechali vyzdobit. Je sice pravda, že na Valdštejně vládl mezi lety 1830 a 1840 čilý stavební ruch, s výjimkou zmíněného kamenného schodiště šlo ale spíše o rekonstrukci.

Buď jak buď, pomyslnou řadu majitelů zakončuje město Turnov, které se o hrad začalo starat po roce 1945. A pokud mohu posoudit, stará se dobře, což neplatí jen pro celkový stav: Valdštejn rovněž ožil bohatým kulturním programem.

Po červené turistické značce jsme se poté vydali k nádherným vyhlídkám na Skalní město. Byť možná nejnámější z nich – Janova – leží o něco dále (a dojdeme k ní po značce žluté), zvolená trasa nás díky vyhlídkám U Lvíčka či Na Kapelu rozhodně nezklamala. Obdivovali jsme skalní útvary Maják, Kapelu (které nemůže chybět Kapelník)... a došli až k arboretu (či spíše anglickému parku) Bukovina. Založil je lesník Leopold Anger starší v letech 1860-1862 pro Jana Bedřicha Lexu z Aehrenthalu. Jakožto milovníka architektury mě však více než dřeviny zaujaly dva malebné objekty: do Alp jako by nás přenesla velká dřevěná chalupa s adresou Sedmihorky 7 (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem v ní má výcvikové a rekreační středisko); a v pozadí stojící cihlový domek (Sedmihorky 100, ačkoli na fasádě vidíme číslo 83). Sídlí v něm informační středisko Chráněné krajinné oblasti Český ráj.

To už jsme od zámku Hrubá Skála ani ne kilometr. Pokračujme tímto směrem – ale tuhle cestu, a především její cíl, si představíme až v šesté kapitole.

(Josef Pepson Snětivý)

2.

Místo, nad nímž smutně zářily šťastné hvězdy (Heřmanice)

Náš hrdina Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna se narodil 14. září Léta Páně 1583 na tvrzi v Heřmanicích u Jaroměře. Astrolog Kepler mu později vypočetl, že právě onoho dne došlo ke vzácnému postavení planet, slibujícím zrozením oslnivou kariéru.

Na první pohled tomu však nic nenasvědčovalo. Heřmanické panství zahrnovalo sedm vesnic, v nichž hospodařilo 92 poddaných rodin. Dávky, které rolníci v chudém a kamenitém Podkrkonoší své vrchnosti platili, stačily zdejším Valdštejnům jen k velmi skromné obživě. Albrechtův otec Vilém IV. z Valdštejna se sice oženil s Markétou Smiřickou z náhodské větve tohoto rodu, tedy s nevěstou z velmi bohaté rodiny, jenže ani tenhle kalkul mu nevyšel. Muselo pro něj být velkým zklamáním, když se mu ani právní cestou nepodařilo prosadit nárok na nevěstin podíl na obrovském smiřickém majetku.

Malý Albrecht si nejspíš začal brzy uvědomovat, že v těchto ubohých poměrech ho nic pěkného nečeká, a s tichou zarputilostí záviděl šlechtickým synkům v okolí krásné oblečení, drahocenné šperky a lovecké vyjížděky na ušlechtilých koních.

Už jako desetiletý chlapec toužil změnit svůj osud, jenže zatím jím byl jen bezmocně vláčen. Připadal si osamělý, sestry Marie Bohumila a Anna Kateřina si hrály své holčičí hry, a on zůstával mimo, zachmuřený a nevrlý. Často je provokoval a byl vůči nim protivný.

To byl ale jen počátek hořkostí. Sourozencům zemřela v roce 1593 matka Markéta a dva roky poté ji na věčnost následoval i otec Vilém. Albrecht a jeho sestry se stali sirotky. V poslední vůli jmenoval otec poručníkem nezletilých dětí svého bratra Karla

z Valdštejna na Poličanech, a především Jindřicha Slavatu z Chlumu a Košumberka. Na hrad Košumberk odešel Albrecht ještě před otcovou smrtí, ve svých deseti letech. Slavata tam provozoval soukromou školu, na níž vyučovali kněží jednoty bratrské, a pan Vilém chtěl, aby byl jeho synek vzdělaný a někam to dotáhl.

Když si uvědomíme, že se Albrecht z Valdštejna později stal mocnou oporou katolické strany, může nám připadat jeho českobratrská minulost překvapivá. Ale je to tak; celý rozvětvený rod Valdštejnů se přikláněl k opozici. Už roku 1420 upadl Hašek

z Valdštejna jako bojovník Zikmundova vojska v bitvě pod Vyšehradem do zajetí husitů. Z vězení se pragmaticky vykoupil tím, že „prozřel“ k dosavadním nepřátelům se přidal... a posléze velel jako hejtman husitskému polnímu vojsku pražanů.

Na přelomu 16. a 17. století byl Hanibal z Valdštejna vzdělaným obhájcem náboženské reformace, dokonce ho zvolili rektorem protestantské univerzity ve Frankfurtu nad Odrou. Zdeněk Brtnický z Valdštejna, z moravské rodové větve, se stal členem stavovského direktoria a komorníkem „zimního krále“ Fridricha Falckého. Byla by to skvělá kariéra – kdyby ovšem nedošlo k nešťastné bitvě na Bílé hoře (tehdy už v řadách jeho katolických nepřátel stál i jeden ze vzdálenějších bratranců, právě náš hrdina Albrecht!). Zdeněk Brtnický z Valdštejna se ocitl na seznamu těch, kdo měli být postínáni při neblaze proslulé exekuci na Staroměstském náměstí,

Údajná podoba Albrechta z Valdštejna v dětském věku (neznámý středoevropský malíř mezi léty 1640 a 1670)

Erb rodu Šporků v heřmanickém kostele

ale nakonec (patrně na přímluvu někoho mocného) se popravě vyhnul. Moc si tím nepomohl, po dvou letech zemřel v žaláři a jeho majetek propadl.

Další z příbuzných, Henyk z Valdštejna, jenž sídlil na zámku v Dobrovici, utekl po porážce stavovského povstání do Saska. Proslul už deset let předtím založením tiskárny, která od roku 1610 vydávala latinské humanistické spisy a české náboženské knihy. Zapletl se však do skandálu kolem vydání protihabsburského pamfletu. U soudu se mu spolu s autorem manifestu, což byl Václav Magrle ze Sobišku, podařilo svalit vinu na tiskaře Ondřeje Mize-ru. Ten byl odsouzen jako hlavní viník, ale snad po krátkém pobytu ve vězení zmizel neznámo kam. Prý zahynul za „nejasných okolností“. Henyk ho zřejmě nechal vysvobodit z vězení a tajně popravit! Nakonec došlo i na něj. Poté, co úspěšně emigroval, mu v Míšni kdosi nenápadně přisypal jed do jídla, a otravě podlehla i jeho manželka. Někdy může být společné stolování nebezpečné!

Desetiletý Albrecht z Valdštejna samozřejmě netušil, jak stavovské povstání v budoucnu zamíchá osudy jejich rodu. Zatím se

jen zoufale nudil nad náboženskými spisy na košumberské bratrské škole. Na rodnou tvrz v Heřmanicích se vrátil jen jednou, „na skok“, a to po smrti svého poručníka Jindřicha Slavaty – trávil na ní čas mezi ukončením studia v Goldbergu a odchodem do Altdorfu. Kromě toho je možné, že se tu léčil v roce 1605, když cestou do Prahy, kam jel jako člen vojenské delegace žádající o nevyplacený zold, těžce onemocněl (o tom si ještě řekneme více). Ať už tomu bylo jakkoliv, heřmanická tvrz zůstávala součástí jeho majetku.

Teprve když se po výhodném sňatku s bohatou vdovou Lukrecií Nekšovnou z Landeku stal respektovaným příslušníkem moravských stavů a trvale přesídlil na Moravu, rozhodl se, že se heřmanického statku v severovýchodních Čechách zbaví. Roku 1610 ho levně prodal svému učenému strýci Hanibalovi z Valdštejna.

Pojďme se do Heřmanic podívat! Je to půvabná vesnice u Labe, které se tady ještě podobá spíše říčce než řece a teče na jihovýchod. Ovšem už brzy začne mohutnět a nabírat sílu k oblouku před Jaroměří. Turisté obcí spíše jen projíždějí; právě v Heřmanicích se odbočuje k legendární barokní perle: k mystickým Šporkovým lázním v Kuksu. A přesto zdejší kostel sv. Máří Magdalény stojí za pozornost. Ve vnitřní stěně chrámu jsou zasazeny náhrobní desky obou Albrechtových rodičů spolu s valdštejnským lvím erbem.

Víc památek na Valdštejny tady nezůstalo. Kde máme hledat jejich tvrz? August Sedláček o ní píše, že byla nevelká a nevalně opevněná. Jak bývalo u starých vladyckých sídel tradicí, stávala hned vedle kostela. Někdy koncem 17. století přestala sloužit k bydlení. Podle kronikářských záznamů byla v 18. století už velmi zchátralá, střechy se propadly a některé kamenné stěny rozvalily. Zbořeníště koupil sedlák Otto z nedalekých Krabčic (uváděn někdy také jako Ott; byl německé národnosti, stejně jako většina zdejších obyvatel). Zbytky budov rozebral a opracované kameny výhodně prodal na stavbu pevnosti Josefov. Na vyčištěném prostranství si zbudoval dřevěnou roubenou chalupu. Při rozšiřování Ottova domu v roce 1835 byly pod sutí objeveny a vykopány tři staré klenuté sklepy. Kolem tohoto objevu vznikla půvabná pověst, že se v jednom ze sklípků našly truhlice plné zlatáků,

ve druhém sudy vzácného uleželého vína a ze třetího že vedla tajná chodba až do Kuksu.

25. června 1882 však pozměnilo centrum Heřmanic radikálně svou tvář. Vypukl velký požár, jemuž padl za obět' mlýn, kostel včetně věže a devět selských stavení. Shořela i roubenka sedláka Otty.

Na jejím místě byla v roce 1976 postavena mateřská škola (čp. 4). Halas dětí zní dnes přímo nad místem, kde Albrecht z Valdštejna prožíval své neradostné dětství.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti (Heřmanice)

Vítejte v mikroregionu Hustířanka! Jméno dostal podle stejnojmenného potoka a jeho největší lákadla představují Kuks, Braunův Betlém v Hříbojedech či lázně Velichovky.

Naší milou povinností je navštívit Heřmanice. Ty jsou poprvé připomínány v Deskách zemských k roku 1352 jako samostatné zemanské zboží, jež držel hradecký purkrabí Rupert. Do majetku Valdštejnů se dostaly až začátkem 16. století, lze tedy říct, že se Albrechtova rodina mohla stále počítat mezi novousedlíky. Seděla na malé tvrzi poblíž kostela, kterou dali její předkové v roce 1548 opravit.

Jak víte z předchozího textu, největší zachovanou pozoruhodností obce – když už nepřežila tvrz – je kostel svaté Máří Magdalény, dnes už pouze filiální (budova fary z roku 1684 stojí dodnes); spadá pod farnost Jaroměř I, sídlící u kostela svatého Mikuláše na tamějším náměstí Československé armády. Otomar vás seznámil se skutečností, že uvnitř kostela vidíme náhrobní desky Valdštejnových rodičů. Díky laskavosti paní Soni Frisové a pana starosty Miloše Innerta, kteří se skvěle starají o vévodův odkaz, jsem si to mohl ověřit na vlastní oči. Valdštejnův otec i matka našli místo posledního odpočinku před hlavním oltářem a jejich náhrobní desky z bílého mramoru jsou vsazeny do kostelní zdi.

Socha Krista Spasitele u kostelní zdi, za ní zřejmě náhrobní deska Hedviky z Valdštejna; dole náhrobní desky (snad) Marie Magdalény z Valdštejna a dalších předčasně zemřelých sourozenců

Dovolím si drobně korigovat kolegovu tvrzení, že jde o jediné památky na Valdštejnovu rodinu. Je zde rovněž pamětní deska samotného Albrechta – na kostelní zdi obrácené k silnici. A na opačné straně jsou do fasády zasazeny pískovcové náhrobní desky Valdštejnových sourozenců – víme, že v kostele jsou pohřbeni Jan Jiří, Adam, Markéta, Marie Magdaléna a Hedvika. Vzhledem k tomu, že byly původně umístěny v podlaze kostela, a tudíž se přes ně chodilo, jsou nápisy nečitelné, a tak s jistotou nevíme, která patří komu (jen Hedvičina by měla být za sochou Krista Spasitele). Na jedné z desek jsem snad rozluštil jméno Magdaléna, zkuste to na obrázcích sami, třeba máte ostřejší zrak...

Zvenčí působí orientovaná svatyně (tj. s presbytářem směřujícím na východ) poněkud strohým dojmem. Je to dáno neoklasicistní přestavbou pod vedením zednického mistra Červinky, vyvolanou požárem v roce 1882 (tehdy byla přidána věž). Nebyl to jediný „ohnivý drak“, jenž heřmanický kostel zpusťošil. Jiný zničil ten původní, poprvé připomínaný k roku 1358, který nechal začátkem dvacátých let 18. století obnovit František Antonín hrabě Špork, proslulý mecenáš a barokní kavalír. Svědčí o tom erb jeho rodu v kostelní lodi.

Barokní svatyně později zažívala slavné chvíle, neboť do ní proudily davy poutníků uctívajících zázračný obraz Panny Marie Mariazellské. Přinesl ho sem Bartoloměj Krieglér v roce 1766, kdy vykonal pout' právě do štýrského Mariazellu, a pověsil ho na hrušň stojící u cesty z Brodu do Heřmanic, aby se u něj pomodlil. A co se podle legendy nestalo? Chtěl s obrazem putovat dál, ale najednou nebyl schopen se pohnout. Považoval to za boží znamení, a tak obraz na hrušni zanechal. Už v srpnu téhož roku se prý u něj přihodily zázračné události, načež ho farníci přenesli do kostela, takže se nám zachoval (památná hrušň už u cesty na Brod nestojí).

Zázračný obraz (vzhledem k rozměrům spíše obráček) od neznámého autora uvidíte na oltáři svatě Máří Magdalény, posvěceném v roce 1648. Nejde o obraz Korunování Panny Marie v horní části oltáře, nýbrž o uprostřed a do popředí umístěný, zarámovaný

Pomník obětem první světové války u kostela

obrázek mezi dvěma andělíčky. Pro jistotu dodávám, že to není ani obraz visící vedle kazatelny, na kterém Panna Maria předává svatému Dominikovi růženec.

Další postranní oltáře jsou zasvěceny svatému Antonínovi (obraz nad ním znázorňuje Navštívení Panny Marie u svaté Alžběty), svatému Františku (s kopií Pražského Jezulátka) a Zvěstování Panny Marie. Unikátní je Boží hrob z druhé poloviny 19. století, vyzdobený skleněnými kamínky; autora opět neznáme.

Nakonec si povšimněme dřevěné křtitelnice z roku 1704, nesené figurami andělů, a zašlé fresky v profilovaném rámu nad vstupním portálem, zobrazující přenesení zázračného obrazu. Za sochou svatého Jana Nepomuckého se pak schovává prospekt Hradčan z 19. století.

A ještě něco je neodmyslitelně spjato s Heřmanicemi: řeka Labe. Malého Albrechta na jejím břehu asi sotva napadlo, že jednou bude

právě tento tok spojen s jeho legendárním válečným úspěchem – bitvou u Desavy. Nebo už tehdy snil o slavných vítězstvích? Není to vyloučeno...

Nechybí ani drobné památky, kterými je ostatně Královéhradecký kraj doslova protkán – kříž u silnice na Běluň a udržovaný pomník obětem první světové války u kostela. A pokud se s Heřmanicemi rozloučíte na jejich jižním konci, ještě před sousedními Hořenicemi (kde si můžete prohlédnout sochu svatého Jana Nepomuckého a na adrese Hořenice 1 i přestavěnou tvrz) vás vyprovodí pískovcový kříž, označovaný jako smírčí. Možná tu opravdu došlo k nějaké tragické události, ale vzhledem k vyrytému písmenu N a číslici 39 jde spíše o mezní kříž, označující hranici náchodského panství. Od místa, kde se Albrecht narodil, je to sem necelého půl kilometru. Nevím, zda doména jeho otce končila přesně zde; ovšem uvědomíme-li si olbřímí rozlohu Albrechtových vévodství, jde o výmluvné srovnání, jak generalissimus až neuvěřitelným způsobem rozšířil území pod rodovou nadvládou.

(Josef Pepson Snětivý)

3.

Léta dospívání a mládí: nezdárný student a ambiciózní voják (Košumberk, Goldberg, Altdorf, Ostřihom, Košice)

KOŠUMBERK

Jak už jsme si vyprávěli, otec poslal mladého Albrechta do bratrské školy na hrad Košumberk a ve své závěti určil zdejšího pána Jindřicha Slavatu z Chlumu a Košumberka za synkova poručníka. Chlapec brzy zvládl znalost čtení a psaní, ovšem jeho vzpurnost a netrpělivost byla v neustálém rozporu s bratrskou výchovou ke kázni, pokoře a zbožnosti. Hrad, jehož zbytky nám dnes připadají velmi romantické, neměl pro mladého Valdštejna pražádné půvaby. Nepochybně se těšil, až z tohoto „starobylého vězení“ vypadne a stane se dospělým.

Páni z Chlumu a Košumberka patřili k významným kališnickým rodům. Jan z Chlumu, řečený Kepka, byl pověřen králem Zikmundem, aby doprovázel Mistra Jana Husa do Kostnice. Během cesty se stal Husovým osobním přítelem a snažil se církevního reformátora do poslední chvíle obhajovat. Jako první pak členové rodu z Chlumu podepsali protestní list české šlechty a za husitských válek podporovali příznivce kalicha. Byli za to odměněni získáním majetku Sázavského kláštera. Jeden z potomků, Slavata z Chlumu a Košumberka (po němž přejali další potomci i příjmení Slavata), byl dokonce hofmistrem krále Jiřího z Poděbrad.

Někdy mi připadá, že dějiny mají zvláštní smysl pro absurdno a nečekané zvraty. Vždyť kromě Albrechta z Valdštejna studoval v bratrské škole na Košumberku i další podnikavý mladík, synovec pána hradu Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka... Ano, právě ten, který později přestoupil na katolickou víru, udělal velkou kariéru a jako císařský místodržící byl spolu s kolegou Martinicem a písařem Fabriciem vyhozen rozlícenými protestantskými šlechtici z oken Pražského hradu, čímž začala neblahá třicetiletá válka. Nebyt oné události, ani Albrecht z Valdštejna by se nedočkal závratné kariéry...

Zatím se však oba budoucí „hrdinové“ snažili na hradě Košumberku vyhovět učitelům a po svém odolávat ctnostem, které se jim snažili zbožní bratři vtlouct do hlavy. Podle metod budoucího bratrského pedagoga Komenského se ještě neučil!

Hrad Košumberk je dnes z větší části zříceninou. Jeho rozvalené zdi se vypínají na skalnatém pahorku nad údolím říčky Novohradky (zvané na dolním toku též Olšinka). Ocitáme se na Chrudimsku, na rozhraní lesnatých výběžků Českomoravské vrchoviny a úrodné labské nížiny. Zbytky gotického hradu, založeného ve druhé polovině 13. století, se nacházejí na jižním okraji městečka Luže, nad krásným parkem známého léčebného sanatoria dr. Hamzy.

Podle znalců architektury byl hrad někdy v průběhu 14. století důkladně přebudován. Do jeho středu byla vestavěna čtverhranná obytná věž se zaobleným nárožím. Tím se Košumberk vzhledově přiblížil podobě hradu Rabí. I on byl, stejně jako Rabí, mohutnou pevností. Jádrem bylo obklopeno opevněným předhradím, jehož hradba zesílily nevelké, okrouhlé a čtverhranné věžičky a bašty. Dodnes se dochovala pouze čtverhranná věž v jižním nároží a základy dvou okrouhlých bašt na jih a severozápad od jádra. Podle vyobrazení hradu z první poloviny 18. století, které si můžeme prohlédnout v hradním muzeu, bylo takovýchto okrouhlých bašt kolem hradu celkem šest.

Před polovinou 16. století se na hradě opět stavělo, o čemž svědčí letopočet 1544 na bráně v jihovýchodním cípu nádvoří. Ten lze patrně spojit s přestavbou budovy purkrabství v renesančním

Dobový pohled na Košumberk

slohu. Dostala novou fasádu s dodnes částečně zachovanými psaníčkovými sgrafity.

Roku 1547 byl Diviš Slavata potrestán za účast v prvním pokusu o protihabsburský odboj, byla mu zkonfiskována část majetku. Košumberk si mohl ponechat, ale nesměl ho opustit, bylo mu na tomto hradě nařízeno domácí vězení. Brzy však dosáhl císařské milosti. Právě on založil na hradě bratrskou školu.

Gotická strohost tehdy již přestávala vyhovovat zvýšeným nárokům panstva na komfortní bydlení, a tak se v roce 1560 v jednom z dopisů Diviš zmiňuje o úmyslu přestavět Košumberk po vzoru zámku v Jindřichově Hradci. Posledním podnětem k uskutečnění přestavby byl požár způsobený bleskem v červenci roku 1573. Staré jádro dostalo renesanční fasádu, vrcholící štítovými vikýři, vstupní věž byla snížena na úroveň ostatních budov. Severovýchodně od jádra byl přistavěn rozsáhlý, dvoukřídlý renesanční zámek, který pohltil úsek původního opevnění. Na nádvoří straně byla zřízena dvoupatrová arkádová lodžie s křížovou klenbou mezi válcovými pilíři. Z těchto arkád se dochoval pouze jeden nosný sloup, který je nově vztyčený před nádvořím čelem severního kří-

dla. Na jižním nároží se k tomuto paláci přimykala štíhlá hodinová věž, stojící na způsob arkýře na válcové noze. Fasádu zámku zdobila psaníčková sgrafita, střídající se s pruhy stylizovaných vlnek. Pro bratrskou školu, v níž studoval Albrecht z Valdštejna, byla vyhrazena místnost na východní straně prvního patra zámeckého paláce a vchod do školní místnosti vedl přímo z lodžie. O tom, jak škola fungovala, víme jen tolik, že zde učili jak kněží jednoty bratrské, kteří byli zváni na hrad z okolí Košumberka, tak rektor městské školy v Luži. Škola zřejmě neměla mnoho žáků, protože se ve dvacátých letech 17. století udává, že se v místnosti nacházely jenom tři stoličky!

Zámek se stal jedním z nejvýstavnějších komplexů v celém Chrudimském kraji. I přes tyto úpravy si podržel charakter opevněného místa, a tak si do něj v nejistých předbělohorských dobách ukládala okolní šlechta i obyvatelstvo cennosti a důležité listiny.

V roce 1597 ukončil Albrecht z Valdštejna svůj pobyt na Košumberku. Po získání základního vzdělání měl pokračovat na luteránském gymnáziu ve slezském Goldbergu (dnes polské město Złotoryja). Poručníci ho tam vyslali společně s preceptorem (vychovatelem) a přidělili mu na cestu osobního sluhu. Šlechtický synek, s myslí plnou nadějí, plánů a velikášských snů, se vydal do světa...

Začátkem ledna 1599 zemřel Albrechtův poručník Jindřich Slavata, a mladíkův vztah ke Košumberku tím skončil. Nás ovšem zajímá, jak pokračovaly osudy hradu.

Byly dost dramatické. Další z košumberských Slavatů, Diviš Lacembok, byl za účast na stavovském povstání potrestán ztrátou poloviny majetku. Košumberk koupil jeho proslulý příbuzný, po pádu z okna Pražského hradu šťastně zachráněný (prý zázračným zákrokem Panny Marie) Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Dle soudního odhadu se při tomto prodeji v zámku nacházela rodová obrazová galerie, palné zbraně, výzbroj a výstroj pro 18 jízdních a 20 pěších, sedm koní panských a stejný počet tzv. kočovských, dva komorní vozy, kočárek a další honosné vybavení. V následujícím období třicetileté války ovšem Košumberk zpustl,

majitelé se dostali do finančních potíží a panstvím několikrát prošli rabující Švédové.

Roku 1654 umírá Jindřich Vilém, poslední mužský potomek této rodové větve. Jeho manželka Marie Maxmiliana (rozená Žďárská ze Žďáru) přišla v krátké době o dceru i druhého manžela se synem a na panství zůstala sama. Rány osudu obrátily její mysl k duchovní útěše. Roku 1668 založila na protilehlém pahorku Chlumku kapli, ve které vystavila kopii zázračného obrazu Panny Marie Pasovské. Do dvorce pod poutní kaplí se roku 1684 natrvalo odstěhovala a věnovala se asketickému, téměř poustevnickému životu. Kromě toho na Chlumek povolala jezuitský řád, který až do své smrti 17. října 1690 významně podporovala, a nakonec mu odkázala celý svůj majetek, i hrad Košumberk. Jezuité nebydli na hradě, ale v rezidenci na Chlumku, Košumberk byl proto neobýván a využíván jen jako skladiště. Zůstal bez údržby, a brzy zchátral natolik, že je v soupisech majetku uváděn jako neobyvatelný. Po zrušení řádu převzal majetek Náboženský fond, a ten jej prodal v dražbě. Posledními z majitelů byli Thurn-Taxisové. Po první světové válce se zřícenin ujalo Družstvo na záchranu hradu Košumberka, které se postaralo o konzervaci ruin a založilo v budově purkrabství hradní muzeum. Od roku 1953 byl hrad státním majetkem, v devadesátých letech jej převzala obec Luže.

Hrad je pohodlně přístupný, vlastně je součástí města – a přesto působí velmi romanticky. Nejhezčí cesta k němu vede po zelené turistické značce přes park léčebny, plný vzácných, cizokrajných dřevin (je veden jako arboretum) a kolem jelení obory, do mírného svahu až k dřevěnému můstku, jenž nás převede přes zbytky hradního příkopu k budově purkrabství. Přední stěna budovy, zdobená psaníčkovými sgrafity, navozuje představu zámku. Postupně jsou opravovány i budovy v podhradí včetně bývalého pivovaru. Vstoupíme do nádvoří, a ocitneme se v hradních zříceninách. Zůstalo tady zachováno několik místností a sklepení; v jednom z nich jsou v lapidáriu shromážděny architektonické zlomky, nalezené při čištění nádvoří. Po schůdcích můžeme vystoupit na zbytky hradeb a rozhlédnout se po okolí, jemuž dominuje dvojice věží poutního

chrámu Panny Marie Pomocnice křesťanů na protilehlém Chlumu. Zachovalá budova purkrabství, jedno z křídel bývalého zámku, byla citlivě rekonstruována a směrem do nádvoří ji zdobí ve dvou patrech nová dřevěná atria. Uvnitř najdeme muzejní sbírky; můžeme si tu prohlédnout i model původní podoby hradu.

V hradním areálu se konají kulturní akce, koncerty či svatební obřady. Kdo si však vzpomene na šlechtické synky, kteří znuřeně posedávali na stoličkách v učební komnatě a naslouchali mravoučným výkladům? Zřejmě si napomenutí učitelů nebrali příliš k srdci; toužili jen po slávě a dobrodružství.

GOLDBERG

Jak jsme si řekli, v roce 1597 Albrecht odchází na gymnázium v Goldbergu. Dnes je tato „Zlatá hora“ (latinsky Mons Aurea), ležící nedaleko Lehnice, známá pod polským jménem Złotoryja. Je to nejstarší město Dolního Slezska, založené už roku 1211 slezským knížetem Jindřichem I. Bradatým, jenž sem tehdy pozval německé horníky. Po celý středověk bylo město proslulé dolováním zlata; šlo tedy o jakousi obdobu naší stříbrné Kutné Hory; slavnou minulost připomíná Muzeum těžby zlata i zpřístupněné štoly středověkého dolu Aurea. A také na náměstí před muzeem spatříme bronzovou sochu muže s rýžovnickou pávní, protože první zlaté zlomky se získávaly už od 8. století propíráním písku ve zdejší řece Kačavě. Dokonce se zde na památku staré zlatokopecské tradice každoročně koná Mistrovství světa v rýžování zlata!

Od roku 1328 patřil Goldberg spolu s lehnickým knížectvím jako léno pod České království, později spolu s Čechami pod habsburské Rakousko. Roku 1742 se ho zmocnilo Prusko a teprve po druhé světové válce bylo toto území vráceno Polsku.

Starobylé město si navzdory častým válečným škodám zachovalo genia loci. Návštěvníka zaujme gotický kostel Narození Panny Marie s východní a západní věží, „špalíček“ obchodnických domů

Detail výzdoby na fasádě bývalé jezuitské rezidence pod Chlumkem

v centru Staroměstského rynku (podobný jako v Chebu), velkolepá radnice, bývalý františkánský klášter, zbytky městského opevnění s bránou a mohutnou Kovářskou věží, kašna s delfiny a bývalá katovna... Celkem je prý ve městě a okolí přes tři stovky pozoruhodných památek!

Mladý Valdštejn se v Goldbergu poprvé stal svědkem ostrých svárů mezi katolíky a protestanty. Dosud žil obklopen jen příslušníky jednoty bratrské, a jeho náboženská příslušnost mu proto připadala naprosto normální; nyní s překvapením zjistil, že je považován za kacíře, lumpa a vlastně člověka nižší kategorie (pokud vůbec člověka!), že na něj katolická mládež na ulicích pokřikuje a hází kamení... Nenechal si to samozřejmě líbit a oplácel stejnou mincí; byl vztekloun a nebylo nutné ho dlouho provokovat. Víme, že podal žalobu lehnickému hejtmanovi na jednoho goldberského měšťana za urážku, neboť dotyčný ho nazval „kalvínskou šelmou“. Čtrnáctiletý mladík měl vysoké mínění o své šlechtické cti.

Po více než roce Albrechtova zdejšího studia, začátkem ledna 1599, zemřel Jindřich Slavata, který ho na studiích podporoval. A protože druhý z poručníků Karel z Valdštejna byl tou dobou už vážně nemocný, ocitli se Albrecht a jeho dvě sestry de facto bez poručníků. O dalším osudu sirotků měl rozhodnout zemský soud,

ale dříve, než k tomu došlo, se ozvala teta Jitka z Valdštejna, otcova neprovdaná sestra, která se starala o heřmanické hospodářství. Tak se Albrecht z Valdštejna ještě jednou vrátil domů, na venkovskou tvrz, která mu připadala poté, co poznal honosné hornické město Goldberg, jako úplný zapadákov. Snažil se odtud co nejdřív vypadnout, což se mu nakonec ještě téhož roku podařilo.

ALTDORF

Díky finanční podpoře nového poručníka Adama mladšího z Valdštejna (Albrechtova vzdálenějšího strýce, jenž patřil k nejbohatším členům rodu a současně k oblíbeným dvořanům císaře Rudolfa II.) se na podzim vypravil do Altdorfu u Norimberka a nechal se zapsat na zdejší akademii. To byla proslulá škola, původně jen městská, povýšená později na gymnázium; roku 1578 ji Rudolf II. jmenoval akademií s právem udělovat titul bakaláře, čímž se stala něčím mezi střední školou a univerzitou. Vyučovali tu protestantští učenci z německých zemí, ale rovněž Italové, Švýcaři, a dokonce několik francouzských hugenotů, takže měla pověst luteránské školy. Teprve v roce 1622 se dočkala vytouženého titulu Universtät Altdorf (také se jí říkávalo Altdorfina či Academia norica). Ovšem v roce 1809 byla tato univerzita zrušena bavorským králem Maxmiliánem I. a v jejích prostorách vznikl špitál pro invalidy.

Klasicistně přestavěné budovy bývalé univerzity se dosud nacházejí na Horním náměstí (Ober Markt), kde najdeme i pamětní desku, na níž je napsáno, že zde v letech 1599 až 1600 studoval Albrecht z Valdštejna. Německy tu stojí „z Wallensteina“, což nás nesmí zmást, neboť pod tímto predikátem ho znají v Německu. Způsobil to v 18. století dramatik Friedrich Schiller, jenž o něm napsal proslulou divadelní trilogii *Wallenstein*. Asi se mu upravené jméno lépe hodilo do rýmů, protože text je veršovaný...

Univerzitní objekty byly vícekrát přestavěny. Na dobových rytinách vidíme, že v dobách, kdy zde studoval Albrecht, šlo o uzavře-

ný dvůr s průjezdem v průčelní budově; skládal se z několika hrázděných patrových staveb s vysokými střechami a měl dokonce věž. Snad by se tento areál dal připodobnit k pražskému Klementinu.

Jak dostalo městečko jméno? Starý Dvůr (čili Altdorf) opravdu vznikl z původního císařského dvorce. Najdeme ho 25 kilometrů východně od Norimberka. Je to malebné, starobylé sídlo – a kupodivu, Valdštejnův duch jako by v něm žil dodnes. Od roku 1894 se tady totiž pořádá velkolepá slavnost *Wallenstein-Festspiele*. Už od rána ožívá na náměstí rušný vojenský tábor mušketýrů a lancknechtů a jsme svědky jejich drsných žertů, her, šarvátek a soubojů. V četných stáncích můžeme ochutnat dobové speciality i lahodné moky. Historický kostýmovaný průvod pak projíždí uličkami Starého Města a akce vrcholí na historickém dvoře bývalé altdorfské univerzity, kde studenti a ochotníci hrají tradiční lidovou hru *Valdštejn v Altdorfu* (*Wallenstein in Altdorf*). Pozoruhodným fantastickým motivem je v tomto představení pověst, jak vězení Psí jáma, v němž byl Valdštejn držen, získalo své jméno. Je to jakási variace na pražskou pověst o Daliborce. Valdštejn prý ovšem na rozdíl od Dalibora za žádnou cenu nechtěl, aby po něm bylo, jako po prvním tvoru, jenž překročí práh, pojmenováno nově dokončené vězení, a tak napřed do temnice hodil toulavého psíka.

Čím se během jediného roku stačil teprve šestnáctiletý mladík tolik proslavit, že se navždy zapsal do paměti altdorfských měšťanů? Romantická verze příběhu hovoří o jeho silném smyslu pro čest a kamarádství, o tom, jak s nasazením života zachránil přítele Johanna před mstiteli a poté statečně vzdoroval nátlaku přízemních měšťáků...

Skutečnost byla poněkud jiná.

Raději než studiu se divoký mládenec Albrecht věnoval bouřlivému studentskému životu, účastnil se divokých pitek (později přiznával, že si mnohé ze svých chorob způsobil nezřízeným pitím silného vína v raném mládí), rozhazoval peníze, a když mu došly, půjčoval si, ale jaksi se potom neměl ke splácení. Rovněž se zapojoval do výtržností a pouličních rvaček. Při jedné takové bitce zabil Albrechtův kolega ze studií Johann Hartmann místního měšťana.

Vstup do chrámu a sochy sv. Josefa a Jáchyma na průčelí

Viníkovci se podařilo uniknout před zatčením a uprchnout z města právě díky Albrechtově pomoci. Incident ovšem vyvolal v Altdorfu mimořádný rozruch, měšťané žádali vyloučení všech účastníků rvačky ze studií a spolu s městskou stráží se vydali prohledat studentské byty, jestli se tam pachatel neskrývá. Tomu se Albrecht z Valdštejna s odvoláním na své šlechtictví tvrdě vzepřel, prohlásil, že nějací upachtění hokynáři jemu, muži se starobylým erbem, nemají co poroučet, a když se přesto pokoušeli násilím vniknout do jeho bytu, tasil kord a tvrdě se bránil. Úplný d'Artagnan! Podle záznamů v potyčce pobodal jistého Gottharda Livona. Číše trpělivosti přetekla: norimberská městská rada, pod jejíž pravomoc Altdorf spadal, nechala mladého Valdštejna zatknout a uvěznit na císařském hradě v Norimberku.

Poté, co rada obdržela varování, že mladíkovci příbuzní mají dobré styky na císařském dvoře a že šlechta může být souzena pouze stavovským soudem, propustila ho raději do domácího vězení v jeho studentském bytě. Odtud ho však nehodlala pustit, dokud nesplatí všechny dluhy. Šestnáctiletý Albrecht se doslova dusil vztekem nad svou bezmocí. V rozčilení prý do krve zbil holí svého sluhu Rehbergera.

Nakonec zakročil Adam mladší z Valdštejna. Nevíme, čím norimberským konšelům pohrozil, co jim slíbil, ale patrně za své-

ho nezdárného svěřence zaplatil dluhy. Albrecht tak nakonec hrdě opustil školu, kde prožil jen přibližně rok (prý byl oficiálně vyloučen) a vydal se na studijní (tehdy se říkalo „kavalírskou“) cestu po Evropě. Zprvu snad cestoval jako panoš Karla Rakouského, markraběte z Burgau (tj. syna arcivévody Ferdinanda Tyrolského), později na vlastní pěst. Navštívil Francii, Anglii, Holandsko a Itálii. Po určitý čas mu dělal společnost astrolog Paul Virdung, který v něm patrně probudil celoživotní vášň pro astrologii. Tvrdilo se, že dokončil studium na univerzitě v Padově či Bologni, ale to byly zřejmě jen „reputační řeči“. Žádný akademický titul, ani nejnižší, bakalářský, nikdy nezískal. A znalosti? Útržkovité; ví se, že se velice zajímal o zeměpis, astrologii a alchymii a vynikal jazykovým talentem. Hovořil nejen česky, ale postupně se naučil německy, italsky a španělsky, trochu také francouzsky a latinsky.

Měl navíc bystrý postřeh, uměl dobře pozorovat, učil se rychle různé praktické věci, dovedl si dát dění do souvislosti a odhadnout reakce protivníků... V druhé polovině roku 1602 je opět zmiňován jako panoš markraběte Karla Rakouského. Na jeho zámku Ambras u Innsbrucku pobýval něco přes rok. O Valdštejnově tamějším pobytu se vypráví historka, že zde ve spánku, snad v náměsíčném transu (ale já bych spíš sázel na opilost), vypadl z okna ve třetím patře. Kudopdivu přežil – a dokonce bez větších zranění! Zřejmě to bylo tím, že jeho smrt nebyla dosud vepsána ve hvězdách. Možná, že tehdy ctižádostivý mladík poprvé uvěřil v pravdivost astrologické předpovědi.

Po dvou letech bouřlivého života na cestách se vrátil do Čech. Poručník Adam mladší z Valdštejna ho vlídně přijal a ubytoval ve svém pražském domě.

OSTŘÍHOM, KOŠICE

U osoby Adama mladšího z Valdštejna (nazývaného také Dlouhý) se musíme chvilku zastavit. V té době byl bezkonkurenčně nejbohatším členem rozrodu Valdštejnů; patřilo mu panství Komorní

Hrádek (původní název Hrádek nad Sázavou) a zámek Lovosice (zdejší tržní osadu povýšil roku 1600 na město). Získal výnosné postavení na pražském dvoře podivínského císaře Rudolfa II. a obratně si získával čím dál větší panovníkovu přízeň. Začal jako správce císařských stájí, nakupoval pro císaře čistokrevné ušlechtilé koně z nejlepších světových chovů, neboť byl uznáván jako největší znalec v tomto oboru. Sám vynikal jako obratný jezdec a vítěz mnohých jezdeckých soutěží; i jako starší pán se ještě zúčastňoval „běhání ke kroužku“. Podstata této disciplíny vězela v tom, že jezdec musel v trysku nabrat na hrot dřevce zavěšený věneček z chvojí. Adam mladší z Valdštejna si potrpěl na světácký způsob života, na opulentní hostiny, taneční bály a divadelní představení, v intrikánském prostředí dvora se pohyboval s přehledem, jako ryba ve vodě. Byl to člověk klidný a velmi tolerantní k různorodosti názorů; náboženské otázky ho nechávaly chladným. Z čistě profesní potřeby přestoupil na katolickou víru, ale svou manželku, pocházející z významného moravského rodu Žerotínů, nijak nenuťil, aby se vzdala českobratrského vyznání. Je zajímavé, jak velice si oblíbil vzdáleného synovce Albrechta (jenž byl synem otcova bratrance). Také mladý Albrecht svého „strýce“ velice obdivoval; dá se říct, že v něm získal náhradního otce. Přátelský vztah k Adamovi přetrval po celý Albrechtův život; lze to vidět i v tom, že některá svá panství a pražský Valdštejnský palác posléze Albrecht odkázal Adamovu synovi Maxmiliánovi.

Adam se stal pro Albrechta vzorem a příkladem k napodobení. Snažil se vystupovat ve společnosti s podobným nadhledem, diplomatickou taktikou a ledovým klidem jako strýc, i když to pro něj, při jeho vznětlivé povaze, bylo velice těžké.

A především: mladého Albrechta kariéra dvořana nelákala, nedovedl se ponížovat a vtírat do něčí přízně, rád vystupoval hrdě a sebevědomě. Jako mnoho dalších mladých šlechticů viděl jedinou schůdnou cestu k povýšení, bohatství a slávě ve vojenské službě. S doporučením od Adama se začal ucházet o přijetí do císařského vojska. A brzy bylo jeho žádosti vyhověno; nastoupil do armády pod velením generála Georga Basty v nejnižší důstojnické hod-

nosti fendrycha (praporčíka) a odebral se na uherskou frontu, kde právě probíhaly těžké poziciční boje s Turky.

Upozornil na sebe při dobývání Ostřihomi, prastaré pevnosti na řece Dunaji, kdysi hlavního uherského města a sídla maďarských arcibiskupů. Ostřihom je propojena obnoveným mostem přes Dunaj s protilehlým slovenským městem Štúrovem a je plná impozantních památek. Pohled z mohutné kopule baziliky Nanebevzetí Panny Marie a sv. Vojtěcha, kam lze vystoupit po dlouhých kruhových schodištích, patří k nezapomenutelným zážitkům. Ovšem na Valdštejna tady žádnou vzpomínku nenajdeme.

Právě tak bychom marně hledali jeho stopy v Košicích. Opevněné město, nazývané maďarsky a turecky Kassa, tehdy držel turecký spojenec, sedmihradský vojvoda Štěpán Bočkaj, vůdce protihabsburského povstání. Císařskému vojsku generála Basty se přes veškerou snahu nepodařilo Košice dobýt. Nakonec byla ve Vídni uzavřena mírová smlouva, v níž, výměnou za navrácení Košic a přilehlého území císaři, získali maďarští šlechtičtí povstalci právo na svobodné vyznávání své protestantské víry. Zprostředkovali také rakousko-tureckou mírovou smlouvu. Štěpán Bočkaj zemřel v Košicích v prosinci 1606 a byl pohřben v tamní katedrále sv. Alžběty.

Ta vévodí rozlehlému Hlavnému náměstí. Je to největší gotická katedrála nejen na Slovensku, ale rovněž na území celého někdejšího Uherského království – a také nejvýhodněji položená stavba v gotickém západním stylu. Její budování na sklonku 14. století podpořil sám císař Zikmund Lucemburský.

Dnešní Košice jsou malebné město s historickým centrem plným památek, určitě stojí za návštěvu, ale o Valdštejnovi si tady můžeme jenom povídat a představovat si ho v táboře obléhatelů, kde prý vynikal sebevědomým vystupováním. V listopadu 1604 už byl hejtmanem, tedy velitelem pěší kompanie. Spolu s ním sloužili v císařském vojsku generála Basty i další muži, jejichž jména ještě uslyšíme – a kteří se posléze ocitli v nepřátelských táborech: například plukovník italsko-německého původu Jindřich Matyáš z Thurnu či španělský důstojník Don Baltazar Marradas y Vique.

Při jedné z šarvátek s nepřítelem pod košickými hradbami utrpěl Albrecht z Valdštejna průstřel ruky, a tak se po většinu obléhání léčil ze svého zranění. Sotva se mu ruka zahojila, onemocněl v lednu 1605 nemocí, kterou ve svých zápiscích označuje jako „uherská“. Mohlo jít o neduhu různého původu, ale nejčastěji se odborníci shodují v názoru, že se jednalo o pohlavní chorobu syfilis, kterou se mohl nakazit od nějaké nevěstky či markytánky ve vojenském ležení. Je zvláštní, že tato nemoc u něj postupovala velmi pomalu, v některých obdobích se zdálo, že je vyléčen a zdrav, ale poté se mu vracela v nových záchvatech. Postupně ho omezovala v pohyblivosti, v posledním období života už se nemohl bez bolesti normálně hýbat, ačkoli toto bývá připisováno i těžké dně. Také jeho psychický stav se v době před tragickým koncem silně zhoršoval. Dokázal udržet zhoubnou nemoc na uzdě silou vůle, přísnou dietou a pravidelnými dávkami jedovaté rtuti, jejíž stopy byly nalezeny v jeho degeneraci postižených kostech? Kdo ví...

Císařská armáda ustoupila od Košic a zimovala u Prešova. Její situace však byla zoufalá, docházely zásoby a žold nebyl už dlouho vyplácen. Vojáci reptali čím dál hlasitěji, začínala hrozit vzpoura. Proto generál vyslal do Prahy vybrané zástupce, aby na císařském dvoře vymohli proplacení dlužného žoldu. Za jezdeckvo byl vybrán hejtman Jindřich Hýzrle z Chodů, za pěchotu hejtman Albrecht z Valdštejna. Zřejmě se doufalo, že by přes svého vzdáleného strýce Adama mohl najít cestičky k císaři Rudolfovi.

Jenže mladý Valdštejn svůj úkol nesplnil. Po náročném zimním putování v hlubokém sněhu, mrazu a plískanicích přes polské Tatry a moravské Beskydy až do Prahy nastydl a onemocněl zápallem plic. K tomu se přidaly komplikace související s „uherskou nemocí“. Místo jednání na císařském dvoře ležel na lůžku v horečkách; není jisté, jestli na své tvrzi v Heřmanicích, nebo v Praze v domě Adama mladšího z Valdštejna. Přes veškerou snahu se mi však nepodařilo zjistit, kde se tento pražský dům nacházel.

(Otomar Dvořák)

Místní zajímavosti [Luže/Košumberk]

Jinde než v Luži (ano, platí jednotné číslo!) by byl dominantou hrad Košumberk. Zde se musí sklonit před monumentem barokní zbožnosti: před poutním kostelem Panny Marie Pomocnice křesťanů na Chlumku.

Vděčíme za něj Marii Maxmilianě Evě Terezii baronce Hýzrlové z Chodů, rozené říšské hraběnce ze Žďáru. Nesmírně zbožná a silná – a rovněž osudem zkoušená – žena přišla o všechny tři děti, které porodila v obou manželstvích. První bylo šťastné, ale nedlouhé, neboť Jindřich Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, synovec defenestrovaného Viléma Slavaty, byl výrazně starší než jeho choť. (Aby těch z oken vyhozených místodržících v příbuzenstvu nebylo málo, Mariiným dědečkem nebyl nikdo jiný než Jaroslav II. Bořita z Martinic.) Druhý svazek manželský (naštěstí!) netrval ani deset let. František Kryštof baron Hýzrle z Chodů se k manželce choval nepěkně – traduje, že Marie dokonce přežila pokus o otrávení!

Kromě všestranného zvelebení válkou zbídačelého košumberského panství jí vděčíme, jak už víme, za její zakladatelskou roli. Měla v tomto ohledu nač navazovat. Její otec Florian Jetřich první říšský hrabě ze Žďáru založil na svém velkostatku Červený Újezd poutní místo Hájek s loretánskou kaplí, k němuž jeho syn František Adam Eusebius druhý říšský hrabě ze Žďáru přistavěl františkánský klášter.

Právě od bratra Františka Adama Eusebia dostala někdy v šedesátých letech 17. století vzácný dar: kopii milostného obrazu Panny Marie Pomocné (Pasovské). Originál vytvořil Lucas Cranach starší kolem roku 1552, a protože se tato kopie údajně dotýkala zázračného originálu, byla též považována za zázračnou. Rodina ji stále měla při sobě.

Marie ji nejprve umístila do malé kaple na hradě Košumberku. Milostný obraz vyvolal velký zájem, a tak nechala na Chlumku postavit poutní kapli s ambitem, osmi kaplemi po obvodu a dvěma dlouhými schodišti – severním a jižním. Jezuité, příšlí z královéhradecké koleje, si jižně od kaple zřídili rezidenci.

Kaple po delších stranách ambitu kolem chrámu Panny Marie Pomocnice křesťanů

To už se ale v mysli zbožné baronky – či hraběnky, chcete-li – rodila představa mnohem okázalejší stavby, která by patřičně uctila kopii zázračného obrazu. Realizace se nedožila, neboť ke zboření původní kaple se přikročilo rok před její smrtí, v roce 1689... a teprve v roce 1698 bylo její tělo přeneseno do hrobky před hlavním oltářem, jehož středobodem je kopie obrazu Panny Marie Pomocné.

Ani v té době nebyl poutní chrám římského typu Il Gesù (tj. česky Jména Ježíš) zcela dokončen; práce na výzdobě trvaly až do roku 1708 a vysvěcen byl o dalších pět let později. Pod návrhem a realizací jsou podepsáni proslulí mistři Pavel Ignác Bayer a Giovanni Battista Alliprandi (někdy je zmiňován též Bernard Minelli). Grandiózní stavba, kterou stvořili, dodnes panuje nad krajinou.

A těší se příznivějšímu osudu než jezuitská rezidence (Hamzova 13), postavená v letech 1678-1682. Té nejenže bylo v roce 1823 odbouráno druhé patro a v roce 1949 vyhořela, ale také nastavuje tomu, kdo přistoupí k jižnímu schodišti či po něm sestoupí, neudržovanou tvář. Chrámu sice shořely v roce 1878 střechy a věže, ale ještě do konce 19. století byl opraven a nedávno renovován. Je velkolepý zdálky i zblízka; krásná jsou rovněž obě přístupová schodiště a vstupní brány (včetně té, která je na dolním konci jižního schodiště; její vzorný stav kontrastuje s vybydlenou jezuitskou rezidencí, obklopenou neudržovanou „zemí nikoho“). Rohy obdélného ambitu jsou pomyslně stráženy kvartetem kaplí; další čtyři jsou po dvou rozmístěny podél obou delších stran. Na průčelí vidíme sochy svatých Josefa a Jáchyma.

Na bohaté vnitřní výzdobě kostela, který se stal po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 farním pro Luži (ne hned, až v roce 1782), se podíleli mj. malíř Jan Jiří Heinsch a celá řada špičkových sochařů a řezbářů, vesměs řádových (někdy je zmiňován i Jiří František Pacák). Netypický prvek představuje mariánská kaple, v níž je umístěn hlavní oltář se sousoším Zvěstování Panny Marie, ale hlavně s kopií zázračného obrazu ve stříbrném rámu z roku 1694. Tato samostatná architektura s kupolovitou střechou a lucernou byla vestavěna do presbytáře.

Sluneční hodiny na nám. Plk. Josefa Koukala a malebná ulička vedoucí z náměstí

Prohlídku Luže můžeme zahájit na náměstí Plk. Josefa Koukala. Vzniklo (samozřejmě ne pod tímto názvem) asi už na přelomu 13. a 14. století a stalo se středobodem nově zakládaného městečka. Rynku vévodí radnice, postavená v roce 1542, po požáru koncem 16. století obnovená a po roce 1855 klasicistně přestavěná. Dále spatřujeme pěkné sluneční hodiny z roku 1990 od Karla Húrky, sloup s barokní plastikou Jana Nepomuckého a několik historicky cenných domů (upozorňuji zejména na čísla 35, 146, 6, 8 a 10). Vedle čísla 6, v němž žil plukovník Josef Koukal, válečný pilot 310. československé stíhací perutě RAF, si projděte půvabnou, náznaky bran členěnou uličku.

Kolem malebných, byť často nepřilíš udržovaných domů (celá Luže je plná zajímavých staveb), se vydejme ke kostelu svatého Bartoloměje (Komenského 241). I pro něj bohužel platí, že by si zasloužil lepší péči. Gotická stavba s výraznou „hradní“ věží, připomínaná poprvé k roku 1350, skrývá slavatovskou hrobku.

První pavilon Hamzovy léčebny, otevřený 1.5.1901 (Hamzova 250), a vstup do současného areálu (Košumberk 80)

Na úroveň filiálního kostela poklesl svatý Bartoloměj v souvislosti s tím, co už víte – že se chrám na Chlumku stal v roce 1782 farním kostelem pro Luži.

Bývalá fara se nachází opodál, na adrese Komenského 137, a vedle ní zaujme nápadná brána do dvora. U fary stojí rokoková socha svatého Floriána z roku 1777 s reliéfním zobrazením kostela svatého Bartoloměje na přední straně podstavce.

V Komenského ulici upozorním ještě na číslo 87 – jde o nádherný, pozdně barokní a klasicistně přestavěný měšťanský dům, tentokrát skvěle udržovaný. A když už jsme u svatyní: v Luži ne-

VALDŠTEJN, HEŘMANICE

Do hradního areálu na Valdštejně nás přivádí barokní most se sochami

Zdola vidíme bok Klasicistního domu a nalevo kapli sv. Jana Nepomuckého

Klasicistní dům tentokrát s kaplí sv. Jana Křtitele

Cesta z Valdštejna
na Hrubou Skálu
nabízí dech
beroucí pohledy
na Skalní město

Půvabné stavby
v arboretu
Bukovina
(adresy
Sedmihorky 7
a 100)

Na místě
heřmanické
tvrze dnes stojí
mateřská škola

Kostel sv. Máří
Magdalény.
Freska s výjevem
přenesení
zázračného
obrazu je nad
portálem

Interiér
heřmanického
kostela

Čtyři postranní oltáře v heřmanickém kostele: sv. Máří Magdalény se zázračným obrazem, sv. Antonína, sv. Františka a Zvěstování Panny Marie; netradičně pojatý Boží hrob

Náhrobní desky Albrechtových
rodičů Markéty a Viléma
v kostele

LUŽE, KOŠUMBERK

Hrad a bývalý pivovar
v Košumberku

Poutní chrám je nádherný ze všech úrovní a stran

Interiér chrámu a kopie zázračného obrazu Panny Marie Pasovské

Bývalá jezuitská rezidence pod Chlumkem